

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ДС/СС 05/4-02 бр. 159/1-XV/3
21.02.2013. године

На основу члана 221. став 1. алинеја 16. и члана 266. Статута Факултета, Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду је на својој III редовној седници, одржаној дана 21.02.2013. године, донело следећу

О Д Л У К У

Прихвата се Извештај комисије са оценом докторске дисертације: **МОДАЛНА ЕПИСТЕМОЛОГИЈА И ЕКСПЛАНАТОРНИ ЈАЗ: ЗНАЧАЈ АРГУМЕНТА НА ОСНОВУ ЗАМИСЛИВОСТИ ЗОМБИЈА**, кандидата Душка Прелевића и одобрава усмена одбрана.

Универзитет је дао сагласност на предлог теме 13.10.2009. године.

Кандидат Душко Прелевић објавио је рад: Чалмерсова одбрана аргумента на основу замисливости, *Theoria* 54/2, 2011, 25-55.

Ова се одлука упућује Стручном већу Универзитета на сагласност.

Доставити:

1x Универзитету у Београду
1x Комисији
1x Стручном сараднику за
докторске дисертације
1x Шефу Одсека за правне послове
1x Архиви

ПРЕДСЕДНИК ВЕЋА

Проф. др Милош Арсенијевић

Факултет Филозофски
04/1-2 бр.6/2264
(број захтева)
22.02.2013.
(датум)

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
Веће научних области
друштвено-хуманистичких наука
(Назив већа научних области коме се захтев упућује)

ЗАХТЕВ
за давање сагласности на реферат о урађеној докторској дисертацији

Молимо да, сходно члану 46. ст. 5. тач. 3. Статута Универзитета у Београду («Гласник Универзитета», бр. 131/06), дате сагласност на реферат о урађеној докторској дисертацији кандидата

Душка (Небојша) Прелевића
(име, име једног од родитеља и п

КАНДИДАТ

Душко (Небојша) Прелевић
(име, име једног од родитеља и презиме)

пријавио је докторску дисертацију под насловом:

Модална епистемологија и експланаторни јаз: Значај аргумента на основу замисливости

зомбија

Универзитет је дана 6.12.2011. својим актом под бр 06-8097/17 дао сагласност на предлог теме докторске дисертације која је гласила:

Модална епистемологија и експланаторни јаз: Значај аргумента на основу замисливости

зомбија

Комисија за оцену и одбрану докторске дисертације кандидата

Душка (Небојша) Прелевића
(име, име једног од родитеља и презиме)

образована је на седници одржаној 20.12.2012. одлуком факултета под бр 1619/1-XIX/2 у саставу:

	Име и презиме члана комисије	звање	научна област	установа у којој је запослен
1.	др Милош Арсенијевић	редовни проф.	филозофија	Филозофски ф.
2.	др Андреј Јандрић	доцент	исто	Филозофски ф.
3.	др Миодраг Капетановић	научни саветник	исто	Математички институт САНУ

Наставно-научно веће факултета прихватило је извештај Комисије за оцену и одбрану докторске дисертације на седници одржаној дана 21.02.2013.

Прилог:

1. Извештај комисије са предлогом
2. Акт Наставно-научног већа факултета о усвајању извештаја
3. Примедбе дате у току стављања извештаја на увид јавности, уколико је таквих примедби било.

ДЕКАН ФАКУЛТЕТА

Проф. др Милош Арсенијевић

**IZVEŠTAJ O DOKTORSKOJ DISERTACIJI *MODALNA EPISTEMOLOGIJA I*
EKSPLANATORNI JAZ: ZNAČAJ ARGUMENTA NA OSNOVU ZAMISLIVOSTI
ZOMBIJA DOKTORANDA DUŠKA PRELEVIĆA**

Pošto smo od strane nastavno-naučnog veća Filozofskog fakulteta u Beogradu izabrani u komisiju za analizu i ocenu doktorske disertacije *Modalna epistemologija i eksplanatorni jaz: Značaj argumenta na osnovu zamislivosti zombija* doktoranda magistra Duška Prelevića, čast nam je da o tome podnesemo sledeći izveštaj.

1. Podaci o kandidatu i disertaciji

Duško Prelević je rođen 13.11.1981. godine u Beogradu. Filozofski fakultet u Beogradu završio je 2007. godine s prosečnom ocenom 9,89. Na međunarodnoj filozofskoj školi *Felix Romuliana* u Zaječaru (2007) dobio je nagradu za najbolji studentski esej na slobodnu temu. Školske 2007/2008 upisao se na doktorske studije, i položio sve ispite s prosečnom ocenom 9,80. U toku doktorskih studija, bio je stipendista Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj (angažovan na projektu Filozofskog fakulteta "Problem eksplanatornog jaza u filozofiji i nauci", br. 191010). Zaposlen je kao Istraživač-saradnik na Filozofskom fakultetu u Beogradu (na projektu "Logičko-epistemološki osnovi nauke i metafizike", br. 179067), i na istom fakultetu učestvuje u izvođenju vežbi na predmetima Uvod u filozofiju i kritičko mišljenje, Opšta metodologija i Filozofija nauke. Prelević je do sada objavio tri naučna rada u kategoriji M24 (među kojima je i tekst "Čalmersova odbrana argumenta na osnovu zamislivosti", *Theoria*, 2011, 54/2: 25–55, u kom je anticipirao neke od rezultata iz disertacije), jedan rad u kategoriji M51 (jedan rad u istoj kategoriji je prihvaćen za objavljivanje), jedan kritički osvrt, jedan rad u tematskom zborniku (jedan rad iz iste kategorije je u štampi, kao i jedno saopštenje u zborniku sa naučnog skupa). Učestvovao je sa saopštenjima na više naučnih skupova u zemlji (u Beogradu, Nišu, i Sremskim Karlovcima), četiri puta je imao saopštenje na međunarodnom kursu za postdiplomce "Mind, World and Action" (2009; 2010; 2011; 2012) na IUC Dubrovnik, i jedanput je učestvovao u radionici "The Epistemology of Modality" (University of Cologne, Germany, 2012). Preveo je nekoliko filozofskih tekstova sa engleskog jezika.

SADRŽAJ DISERTACIJE

Uvod	1
1. Modalna epistemologija	7
1.1. Epistemologija i modalna epistemologija	7
1.2. Modalna epistemologija i epistemologija modalnosti	15
1.3. Argument na osnovu zamislivosti	17
1.4. Kripkeovi primeri	21
1.4.1. Semantički eksternalizam	23
1.4.2. Objašnjenje modalnih iluzija i dvodimenzionalna semantika	28
1.4.3. Epistemička verzija dvodimenzionalne semantike	37
1.5. Modalni racionalizam	41
1.5.1. Zamislivost: traženje relevantnog smisla	47
1.5.2. Jaki, slabi, i čisti modalni racionalizam	58
1.5.3. Zamislivost, imaginacija, intuicija	64
1.5.4. Dva pojma idealne pozitivne primarne zamislivosti	72
2. Problem eksplanatornog jaza i fizikalistički pogled na svet	81
2.1. Fizikalizam	82

2.2.	Fizikalizam i materijalizam	87
2.3.	Redukcionizam	90
2.4.	Teorija identiteta i funkcionalna analiza svesti	96
2.5.	Eksplanatorni jaz i teški problem svesti	105
2.6.	Hempelova dilema	111
2.7.	Usaglašavanje Kripkeovih primera sa fizikalizmom	124
2.8.	Problem formalizacije fizikalizma	128
2.9.	Fizikalizam i teret dokazivanja	134
2.10.	Kauzalni argument	141
3. Argument na osnovu zamislivosti zombija		
	145	
3.1.	Filozofski zombi	146
3.2.	Čalmersov argument na osnovu zamislivosti zombija	149
4. Prigovori i odgovori		159
4.1.	Konstruisanje parodije	159
4.1.1.	Metamodalna parodija	160
4.1.2.	Antizombi-argument	165
4.1.3.	Pronalaženje asimetrije	170

4.1.4. Modifikovani prigovor nepotpunosti	175
4.2. Prigovori koji se odnose na zamislivost zombija	180
4.2.1. Prigovori koji se odnose na antifizikalističke intuicije	181
4.2.2. Pojemovna analiza i reduktivno objašnjenje	190
4.2.3. Prigovori koji se odnose primarnu zamislivost	195
4.2.4. Parodija na zamislivost zombija	198
4.3. Teza jake nužnosti	205
4.3.1. Fizička i metafizička nužnost	212
4.3.2. Esencijalnost porekla	219
4.4. Pokušaji da se blokira Čalmersov argument	229
4.4.1. Strategija fenomenalnog pojma	230
4.4.2. Napuštanje kauzalnog modela objašnjenja	237
4.4.3. <i>Ceteris absentibus</i> fizikalizam	239
Zaključna razmatranja	244
Literatura	249

2. Predmet i cilj disertacije

Argument na osnovu zamislivosti zombija jedan je od najznačajnijih argumenata protiv fizikalizma – danas preovlađujućeg stanovišta u filozofiji duha, prema kome je sveukupnost istina o mikrofizičkim svojstvima objekata dovoljna za potpuni opis sveta. Fizikalizam isključuje mogućnost da se dva objekta istovetnih fizičkih karakteristika razlikuju jedino po tome što prvi ima svest, a drugi ne; argumentom na osnovu zamislivosti zombija, s druge strane, tvrdi se da možemo da zamislimo zombije, naše fizičke dvojnike bez fenomenalne svesti (subjektivnog svesnog iskustva), i da iz zamislivosti ovih bića sledi da je moguće da ona postoje. Argument je prvobitno formulisao Robert Kirk, međutim, njegova kasnija verzija, koja potiče od Dejvida Čalmersa, imala je znatno veći uticaj. To se, verovatno, može objasniti time što je Čalmers, polazeći od ideje Dejvisa i Hamberstouna, izgradio dvodimenzionalni semantički okvir – kao i epistemičku verziju tog okvira – kako bi osnažio inicijalni argument i precizno izrazio naše intuicije o modalnosti, apriornosti i zamislivosti. Čalmersov argument, glavni predmet disertacije Duška Prelevića, i danas izaziva polemike i diskusije: pojedini filozofi osporavaju njegovu valjanost, drugi dovode u pitanje istinitost njegovih premisa. Prelević u svojoj doktorskoj tezi nastoji da pokaže da postoji relevantan smisao zamislivosti, takozvani *neidealizovani smisao idealne pozitivne primarne zamislivosti*, koji Čalmersov argument čini validnim i zdravim. Istovremeno, on ukazuje da Čalmers nije adekvatno odgovorio na određene prigovore koji su mu upućeni upravo zato što nije razlikovao dva načina na koja se može razumeti idealna pozitivna primarna zamislivost; iako prihvata antifizikalizam, Prelević odbacuje pojedine elemente Čalmersove antifizikalističke pozicije, kao, na primer, tezu jakog modalnog racionalizma.

3. Osnovne hipoteze od kojih se polazilo u istraživanju

Kandidat Prelević u svom radu polazi od hipoteze da je Čalmersov argument validan i zdrav. Važnost te hipoteze se u tome što se, Čalmersu, teret dokaza prebacuje na stranu kritičara modalnog racionalizma.. Prelević, poput ostalih učesnika u debati, očekuje da je najprirodniji odgovor na takozvanu Frankišovu parodiju argumenta da se nađe asimetrija implicirana pojmom *idealne pozitivne primarne zamislivosti*, koji Čalmers u svom argumentu na osnovu zamislivosti zombija koristi, iako smatra da se asimetrija tražila na pogrešnom mestu. Vršeci egzegzezu Čalmersovih tekstova, Prelević pretpostavlja da je moguće ovaj pojam koristiti u dva smisla: u “idealizovanom” smislu koji se odnosi na idealnu pozitivnu primarnu zamislivosti (IIPPZ), u kome zamišljamo scenario (epistemički mogući svet), i u “neidealizovanom” smislu idealne pozitivne primarne zamislivosti (NIPPZ), u kome zamišljamo situaciju (kao deo scenarija).

Pomoćna hipoteza u rada su da fizikalizam nije pozicija koju bi u nedostatku kontraargumenata trebalo prihvatiti. Time bi se odgovorilo na pokušaje fizikalista koji žele da neutrališu argument na osnovu zamislivosti zombija.

Još jedna pomoćna hipoteza je ta da je neopravdan zahtev pojedinih kritičara modalnog racionalizma da kao njen cilj postave objašnjenje našeg znanja modalnosti *de re* (znanja koja se odnose na modalna svojstva objekata, a ne iskaza), esencijalnih svojstava, “jakih nužnosti”, itd. Zato Prelević pravi razliku između modalne epistemologije (*modal epistemology*) i epistemologije modalnosti (*epistemology of modality*), s ciljem da pokaže da u modalnoj epistemologiji (za razliku od epistemologije modalnosti) nije legitimno pretpostaviti unapred da takve vrste modalnosti postoje, već da se upravo argumentom na osnovu zamislivosti želi utvrditi da li one postoje ili ne.

4. Prikaz sadržaja disertacije po poglavljima

U prvom poglavlju Prelević eksplicira pojmove modalne epistemologije neophodne za procenu valjanosti argumenta na osnovu zamislivosti zombija, i opisuje dvodimenzionalni

semantički okvir i Čalmersovu epistemičku verziju dvodimenzionalnog semantičkog okvira. Argument treba da pokaže da su zombiji mogući: mogućnost u kojoj se govori u zaključku zombi-argumenta jeste metafizička mogućnost. Mišljenja filozofa su podeljena u pogledu toga da li je metafizička mogućnost koekstenzivna s logičkom ili nije. Čalmers smatra da jeste; ovo tvrđenje poznato je kao teza modalnog monizma. On ističe da modalnom monizmu u nedostatku kontraargumenata treba dati prednost nad modalnim dualizmom kao jednostavnijoj hipotezi; modalni dualizam, koji zastupa, recimo, Stiven Jablo, jeste tvrđenje da je metafizička mogućnost jači pojam od logičke. U jednom od kasnijih poglavlja, Prelević prihvata Čalmersovu kritiku modalnog dualizma i ističe da ukoliko „razdvojimo“ logičke i metafizičke modalnosti, metafizička nužnost i metafizička mogućnost postaju, prema Čalmersovim rečima, „sirove i neobjašnjive“.

Prvom premisom argumenta na osnovu zamislivosti zombija, kako je on tradicionalno izložen, tvrdi se da su zombiji zamislivi, dok se drugom tvrdi da zamislivost zombija povlači njihovu mogućnost. Robert van Gulik smatra da ovaj argument ili nije valjan ili nije zdrav: prema njegovom mišljenju, jedini način da premise prihvatimo kao istinite jeste da u svakoj od njih zamislivost razumemo na različit način. Zombiji su zamislivi samo „s obzirom na korpus naših verovanja“: mi nemamo saznanja koja bi pokazala da je pretpostavka o postojanju zombija protivrečna ili metafizički nemoguća. Međutim, ukoliko je to sve što podrazumevamo pod zamislivošću, onda na osnovu zamislivosti zombija ne možemo da zaključimo da su oni i mogući – naše verovanje da je stvarno tako može biti samo proizvod naših kognitivnih ograničenja. Za istinitost druge premise potreban je jači pojam zamislivosti, iz čega sledi da, ako su obe premise tačne, zaključivanje nije više valjano, jer je u njemu počinjena greška ekvivokacije.

Da bi odgovorio na ovaj prigovor, Čalmers razlikuje više pojmova zamislivosti. Zamislivost o kojoj je reč u zombi-argumentu ne može biti ni *prima facie* zamislivost, niti *secunda facie* zamislivost, pri čemu je neki iskaz *prima facie* zamisliv ako prosečnom pripadniku naše zajednice na prvi pogled deluje neprotivrečno, dok je zamisliv *secunda facie* ako ekspert, i posle pažljivog ispitivanja, u njemu ne pronalazi kontradikciju. Traženi pojam zamislivosti Čalmers pronalazi u *idealnoj zamislivosti*, koja se primenjuje na iskaze „neopovrgljive boljim rezonovanjem“; ona može biti *negativna*, ako u našoj aktualnoj zajednici ne postoji rasuđivač koji je u stanju da opovrgne posmatrani iskaz, i *pozitivna*, ako pored toga možemo konstruisati scenario koji bi verifikovao taj iskaz. Pod scenarijem, Čalmers podrazumeva maksimalan neprotivrečan skup iskaza koji zamišljamo, odnosno maksimalno konzistentnu epistemičku hipotezu; segment scenarija koji dozvoljava netrivialna proširenja, tj. koji se na više različitih načina može dopuniti do scenarija, Čalmers naziva situacijom. Pojmove scenarija i situacije uveo je u svom epistemičkom dvodimenzionalnom okviru.

Dvodimezionalni okvir napravljen je kako bi se objasnili Kripkeovi primeri nužnih aposterionih iskaza, kao što su teorijske identifikacije u nauci, na primer „Hesperus je Fosforus“ ili „Voda je H₂O“. Iako znamo da ovi iskazi identiteta ne mogu biti lažni, jer smo pomoću oba termina koji se u njima javljaju izdvojili istu stvar, imamo snažan utisak da Hesperus nije morao biti jednak Fosforusu, ili da voda nije morala imati poznatu molekularnu strukturu. Kako bi objasnio ove modalne iluzije, Čalmers je svakom iskazu, kao i singularnim terminima i predikatskim izrazima koji se u njemu javljaju, pridružio dve intenzije. Kada je reč o iskazima, intenzije – primarna i sekundarna – predstavljaju funkcije koje skup mogućih svetova preslikavaju u skup istinitosnih vrednosti, samo što se jedanput ovi svetovi razmatraju kao kontraaktualni, a drugi put kao kontračinjenički. Ako procenjujemo da li je neki iskaz istinit u

kontračinjeničkoj situaciji, uzimamo u obzir na koje objekte i na koje relacije referiraju njegovi singularni i predikatski izrazi u *aktualnom svetu*; to, međutim, zanemarujemo kada iskaz vrednujemo s obzirom na kontraaktualne svetove. Jedan iskaz je primarno moguć, ako postoji kontraaktualni svet u kome je istinit, a sekundarno moguć ako to važi za neki kontračinjenički svet. Iskaz je nužan, u uobičajenom smislu te reči, ako je istinit u svim kontračinjeničkim svetovima. Pored ovih intenzija, Čalmers je u epistemičkom dvodimenzionalnom okviru iskazima pridružio i primarnu i sekundarnu epistemičku intenziju: one su relevantne za objašnjenje epistemičke distinkcije *a priori* / *a posteriori*. Ove intenzije preslikavaju skup scenarija u skup istinosnih vrednosti. Iskaz je apriorno istinit ako je istinit u svakom kontraaktualnom scenariju. Međutim, dva opisana dvodimenzionalna okvira nisu sasvim nezavisna; Čalmers ih je povezao svojom Ključnom tezom, kojom tvrdi da je neki iskaz apriorno istinit ako i samo ako je njegova primarna intenzija nužna (odnosno ako je istinit u svakom kontraaktualnom svetu). Prema tome, nužni aposteriorni iskazi, kao, recimo, oni koje je naveo Kripke, istiniti su u svim kontračinjeničkim, ali ne i u svim kontraaktualnim svetovima.

Da bi zombi-argument bio zdrav, zamislivost o kojoj se govori u njegovim premisama mora biti idealna pozitivna *primarna* zamislivost; dakle, dovoljno je da scenario u kome je iskaz da postoje zombiji istinit bude kontraaktualan, nije neophodno da bude kontračinjenički. Čak i ako pomoću pojma idealne pozitivne primarne zamislivosti Čalmers može da odgovori na Van Gulikov prigovor, Prelević kasnije pokazuje da pozivanje na ovakav, nedovoljno izdiferenciran pojam zamislivosti, nije dovoljno da bi se opovrgao Frankišov antizombi-argument. Posle detaljne, analitične i pažljive egzegeze Čalmersovih tekstova, Prelević zaključuje da Čalmers traženi pojam zamislivosti na nekim mestima upotrebljava u idealizovanom, a na nekim u neidealizovanom smislu. Kao što je istakla Rebeka Hanrahan, zamišljanje i navođenje

maksimalnog neprotivrečnog skupa iskaza, koji predstavlja jedan scenario, prevazilazi ljudske moći; stoga, Čalmers ponegde dozvoljava da je iskaz idealno pozitivno primarno zamisliv ako postoji situacija, nepotpuni deo scenarija, koja ga verifikuje. Ovaj smisao Prelević naziva neidealizovanom idealnom zamišljivošću, a drugi, koji Čalmers koristi kada insistira na potpunom scenariju, idealizovanom idealnom zamišljivošću. U oba slučaja izvršena je izvesna idealizacija i odbačeno je ograničavanje na kognitivne moći postojećih ljudi, s tim što pojam neidealizovane idealne zamislivosti odgovara, da tako kažemo, onome što je u kognitivnom dosegu čoveka – mada oslobođenog izvesnih kontingentnih ograničenja – dok pojam idealizovane idealne zamislivosti opisuje ono što Bog može da zamisli. Prelevićevo originalno poboljšanje Čalmersovog argumenta sastoji se u tome što je pokazao da se on može odbraniti od prigovora koji su mu izneti ako se zamislivost, o kojoj se govori u njegovim premisama, protumači kao neidealizovana idealna pozitivna primarna zamislivost. Prelević uverljivo pokazuje da se takav pojam zamislivosti ne može poistoveti niti sa razumevanjem ili predstavljanjem u imaginaciji, niti sa Bilerovim pojmom racionalne intuicije. Ovaj drugi rezultat koristi u poglavlju 4 s ciljem da odbaci prigovor fizikalista da zamislivost zombija unapred pretpostavlja prihvatanje antifizikalističkih intuicija.

U drugom poglavlju disertacije Prelević iznosi prikaz istorijskog razvoja fizikalizma, analizira različite varijante ovog stanovišta i ukazuje na razlike između fizikalizma i njemu srodnog materijalizma. Koreni fizikalizma kakvog danas poznajemo nalaze se u pozitivističkoj ideji o ujedinjenoj nauci, čiji su istaknuti pobornici bili Karnap i Nojrat; Fajgl je istakao da se ova ideja može shvatiti na tri načina: kao da se njom tvrdi da se sve pojedinačne nauke mogu izraziti pomoću jedinstvenog jezika, ili da se sva objašnjenja mogu svesti na kauzalne veze između prostorno-vremenski lokalizovanih kvaliteta, ili pak da se zakoni pojedinačnih nauka

moгу redukovati na zakone fizike. Mnogi današnji fizikalisti dele s nekadašnjim uverenje da razvijena fizika treba da objasni sve činjenice, ne samo one o fizičkom svetu već i činjenice o mentalnim fenomenima; većina njih smatra da se mentalni fenomeni u potpunosti mogu opisati njihovim kauzalnim ulogama i smatra da nije neophodno pretpostaviti da oni imaju posebnu prirodu, da za njih važe posebni zakoni ili da su oni inherentni specijalnoj, duhovnoj supstanci. Ohrabreni dosadašnjim uspehom nauke, fizikalisti su skloni da tvrde kako njihovo stanovište u filozofiji duha ima početnu prednost i da ga svakako treba prihvatiti ukoliko antifizikalisti nisu u stanju da ponude ubedljive kontraargumente. Prelević, međutim, to osporava pozivajući se na takozvanu Hempelovu dilemu: Hempel je postavio pitanje na koju fizičku teoriju fizikalisti misle kada tvrde da je ona dovoljna za objašnjenje svih činjenica; od današnje fizike to je nerealno očekivati, baš kao što je to bilo i od prihvaćene nauke Hempelovog vremena; s druge strane, ako je reč o nekoj budućoj naučnoj teoriji, fizikalisti ne mogu pouzdano predvideti da ona neće pretpostaviti mentalne entitete kao fundamentalne elemente stvarnosti. Njihove intuicije u tom pogledu se razlikuju: Džesika Vilson smatra da je tvrđenje da nema ničeg mentalnog na fundamentalom nivou stvarnosti konstitutivno za fizikalizam, dok Dženis Dauel to osporava. Retki su oni zastupnici ovog stanovišta koji ne smatraju da je ono na prvi pogled plauzibilnije od suprotstavljenog antifizikalizma i da ne zahteva početno opravdanje: kauzalni argument Papinoa i Kima usamljeni je pokušaj preuzimanja tereta dokazivanja. Važno je istaći da većina savremenih fizikalista ne zahteva više semantičku redukciju iskaza o nefizičkim svojstvima na one o fizičkim, već jedino ontološko svođenje mentalnih fenomena. Na bazičnom nivou postoje samo fizička stanja i fizička svojstva, koja su, prema mišljenju ovih filozofa, uvek relacionala; fizikalisti, za razliku od pristalica materijalizma i neutralnog monizma, poriču da objekti poseduju bilo kakva intrinzična svojstva. Fizikalisti tipa A veruju da se mentalni fenomeni mogu

svesti na fizičke tip po tip; fizikalisti tipa B predlažu redukciju na nivou instanci, jer su svesni da se zasebne instance određenog mentalnog stanja mogu realizovati pomoću instanci različitih fizičkih tipova na bazičnijem nivou; dok eliminativisti, ili fizikalisti tipa C, smatraju da mentalna stanje uopšte ne postoje i da će mentalni termini vremenom biti napušteni. Pored toga, sve manji broj predstavnika ove pozicije veruje u „grubi“ identitet mentalnog i fizičkog, već pre u izvesnu asimetričnu zavisnost mentalnih entiteta od fizičkih, naječešće predstavljenu pomoću relacija konstitucije i supervenijencije. Inicijalna Kirkova verzija argumenta na osnovu zamislivosti zombija bila je usmerena samo protiv fizikalizma tipa A i tipa C, dok Čalmersova varijanta ovog argumenta, ukoliko je uspešna, opovrgava i fizikalizam tipa B; njen cilj je svodenje na apsurd tzv. minimalnog fizikalizma koji je zajednički svim varijetetima ovog filozofskog stanovišta. Tezom minimalnog fizikalizma tvrdi se da konjunkcija svih istinitih singularnih iskaza o mikrofizičkim karakteristikama realnosti P , zajedno sa „to je sve“-rečenicom T (kojom se kaže da su baš svi takvi iskazi obuhvaćeni prethodnom konjunkcijom) i sa indeksičkom informacijom I (koja specifikuje koji mogući svet je aktualni), striktno implicira bilo koji istinit iskaz o svetu, pa stoga i svaki takav iskaz Q koji opisuje mentalne događaje (formalno zapisano: $(PTI \rightarrow Q)$).

Koristeći se ranije opisanim dvodimenzionalnim okvirom, Prelević u trećem poglavlju rekonstruiše Čalmersovu verziju argumenta na osnovu zamislivosti zombija. Prvom premisom se tvrdi da je konjunkcija $PTI \wedge \neg Q$ idealno pozitivno primarno zamisliva; scenario koji je verifikuje jeste upravo onaj u kome je opisan svet fizički identičan našem, ali u kome su svesna bića zamenjena zombijima. Fizikalisti koji poriču da je to scenario, jer ovaj opis smatraju protivrečnim, moraju izneti razloge na osnovu kojih to tvrde; teret dokazivanja je na njima. Drugom premisom kaže se da idealna pozitivna primarna zamislivost $PTI \wedge \neg Q$ povlači njenu primarnu mogućnost. Ovo je posledica teze slabog modalnog racionalizma, koju Prelević

prihvata u nedostatku kontraargumenata i koja pretpostavlja važenje modalnog monizma. Pored nje, Čalmers zastupa i tezu jakog modalnog racionalizma, prema kojoj idealna *negativna* primarna zamislivost nekog iskaza povlači njegovu primarnu mogućnost; Prelević odbacuje ovu jaču tezu jer smatra da se ona ne može uskladiti s postojanjem nedokučivih istina, i da Čalmers nije na zadovoljavajući način odgovorio na ovaj problem. Treća premisa glasi: ako je $PTI \wedge \neg Q$ primarno moguće, onda je $PTI \wedge \neg Q$ sekundarno moguće ili je Raselov neutralni monizam istinit. Čalmers ovu premisu opravdava pozivajući se na činjenicu da su fizički predikati koji se javljaju u navedenoj konjunkciji takvi da im se primarna intenzija poklapa sa sekundarnom, kao i da to važi za mentalne predikate u iskazu Q . Iz ove tri premise sledi da postoji mogući svet u kome je PTI istinito, a Q lažno, što opovrgava minimalni fizikalizam.

U četvrtom poglavlju Prelević analizira prigovore Čalmersovom argumetu i ukazuje kako se na njih može odgovoriti. Posebnu pažnju posvetio je dvama parodijama: Martonovoj i Jablovoj metamodalnoj parodiji, i Frankišovoj parodiji na osnovu zamislivosti antizombija. Parodiranje nekog argumenta jeste postupak kojim se pokazuje da se iz opštih principa na kojima počiva taj argument mogu izvesti neprihvatljive posledice; parodija treba da demonstrira da argument koji joj je podvrgnut nije zdrav. U metamodalnoj parodiji tvrdi se da je minimalni fizikalizam idealno pozitivno primarno zamisliv, iz čega se, po analogiji sa Čalmersovim argumentom, zaključuje da je on i primarno moguć. Iz toga opet sledi, na osnovu Čalmersovog načina rezonovanja, da je minimalni fizikalizam i sekundarno moguć, što, prema mišljenju Martona i Jabla implicira da je istinit. Naime, oni ukazuju da Čalmers mora da prihvati sistem modalne logike S5, jer ukoliko bi pojmovi nužnosti i mogućnosti o kojima govori bili u skladu sa slabijim modalnim sistemom S4, argument na osnovu zamislivosti zombija ne bi opovrgao fizikalizam: pošto sistem S4 dozvoljava da postoje mogući svetovi nedostiživi iz aktualnog, u

nekom od njih zombi-scenario bi mogao biti istinit, dok bi istovremeno minimalni fizikalizam bio tačan, jer bi implikacija $PTI \rightarrow Q$ važila u svim *dostiživim* svetovima. Međutim, kako je glavni operator u tezi minimalnog fizikalizma nužnost, i budući da se u sistemu S5 može dokazati da $\Diamond \Box A \rightarrow \Box A$, iz mogućnosti minimalnog fizikalizma – koja se dokazuje zaključivanjem analognim onom kojim se Člammers služio u zombi-argumentu – sledi da je on istinit. Dakle, ukoliko je Čalmersov argument valjan, iz principa na kojima je zasnovan može se izvesti da je fizikalizam tačan. Prema mišljenju Martona i Jabla, jedini način da se izbegne ovaj po Čalmersa poražavajući zaključak jeste da se porekne idealna pozitivna primarna zamislivost fizikalizma; teret dokazivanja je, međutim, u ovom slučaju na Čalmersu. On je, s druge strane, negirao da metamodalna parodija predstavlja genuinu parodiju njegovog argumenta. Čalmers ističe da su se Marton i Jablo, obrazlažući zašto on mora da prihvati sistem S5, implicitno poslužili tezom modalnog dualizma, jer govore o dve vrste mogućnosti – jednoj kao istinitosti u nekom dostiživom svetu, i drugoj kao istinitosti u bar jednom nedostiživom svetu. Jablo je i eksplicitno odbacio tezu slabog modalnog racionalizma na kojoj počiva druga premisa Čalmersovog argumenta, upravo zato što ona pretpostavlja modalni monizam, koji je za Jabla neprihvatljiv. Čalmersov argument zasnovan je na modalnom monizmu, dok je u metamodalnoj parodiji pretpostavljen modalni dualizam; kako Martonov i Jablov argument nije izveden iz istih opštih principa kao Čalmersov, ne može se nazvati njegovom parodijom.

Frankišova parodija na osnovu zamislivosti antizombija ima cilj da dokaže fizikalizam bez pozivanja na modalni dualizam. U njenoj prvoj premisi tvrdi se da su antizombiji idealno pozitivno primarno zamislivi, gde su antizombiji naši fizički dvojnici koji, za razliku od zombija, imaju i fenomenalnu svest jednaku našoj, s tim što se za njihovu svest zna da je fizičke prirode. Zapravo, za sva svojstva antizombija unapred je poznato da su ona fizička svojstva. Frankiš

smatra da se iz zamislivosti ovakvih dvojnika može izvesti, analogno Čalmersovom argumentu, da i naša svest mora biti fizičke prirode, što bi značilo da je fizikalizam istinit. Čalmers je, međutim, smatrao da Frankišov argument nije zdrav jer njegova prva premisa nije tačna. Prema njegovom mišljenju, antizombiji nisu idealno pozitivno primarno zamislivi zato što ne možemo da predstavimo u imaginaciji da je svest nekog bića fizički proces. Prelević ističe da je Čalmersov odgovor Frankišu nezadovoljavajući, jer pojmovi imaginabilnosti i idealne pozitivne primarne zamislivosti nisu isti; štaviše, predstavljivost u imaginaciji nije niti nužan, niti dovoljan uslov idealne pozitivne primarne zamislivosti. Sam Frankiš je priznao da će antizombiji biti nezamislivi ako prihvatimo tezu transparentnosti, prema kojoj je identitet dva koreferirajuća rigidna designatora saznatljiv *a priori*, ali da će, u tom slučaju, Čalmersov zombi-argument postati suvišan, jer teza transparentnosti nije konzistentna s fizikalizmom. Kako bi spasao Čalmersov argument od Frankišove parodije, Prelević je ukazao na asimetriju između prve premise zombi-argumenta i prve premise antizombi-argumenta. Budući da se u određenju antizombija nalazi svojevrsan uslov potpunosti, kojim se tvrdi da su sva njihova svojstva fizička, antizombiji, za razliku od zombija, mogu biti idealno pozitivno primarno zamislivi samo u idealizovanom smislu; zamisliti antizombije, prema tome, znači neizbežno zamisliti jedan scenario, a ne samo nepotpunu situaciju, koji verifikuje pretpostavku o postojanju takvih bića. S druge strane, Čalmersov argument biće zdrav čak i ako se zamislivost u prvoj premisi razume kao neidealizovana idealna pozitivna primitivna zamislivost. Dakle, Čalmers može da izbegne oštricu Frankišove kritike, smatra Prelević, ako idealnu zamislivost u zombi-argumentu odredi kao neidealizovanu: na ovaj način se ispostavlja da je prva premisa Frankišovog argumenta neistinita.

Prelević zatim razmatra tezu po kojoj postoje primeri koje modalni racionalizam nije u stanju da objasni (takozvane „jake nužnosti”), i ispituje dva takva slučaja. Prvi slučaj je teza da su fizički zakoni metafizički nužni, a koja se, između ostalog, kritikuje ukazivanjem na to da je njeno opravdanje cirkularno u kontekstu u kom se vodi debata, s obzirom na to da pretpostavlja prihvatanje esencijalizma, a da sama služi za njegovo opravdanje. Druga teza je jedna od mogućih interpretacija Kripkeovog primera esencijalnosti porekla (*the essentiality of origin*). Prelević nudi dodatne argumente u prilog teze da se primer esencijalnosti porekla može uskladiti sa Čalmersovim modalnim racionalizmom, i da to ne narušava naše uobičajene intuicije po pitanju odnosa između epistemologije i metafizike.

Na kraju, Prelević razmatra dva revizionistička pokušaja da se fizikalizam spase tako što bi se preformulisao i učinio saglasnim s Čalmersovim argumentom: prvi je strategija fenomenalnog pojma, a drugi *ceteris absentibus* fizikalizam. Prema zastupnicima strategije fenomenalnog pojma mentalni fenomeni ne mogu se objasniti njihovim kauzalnim ulogama, ali se zato može objasniti zašto je to nemoguće: „objašnjenje leži u specifičnoj prirodi fenomenalnih pojmova koji se stiču isključivo posedovanjem subjektivnih svesnih iskustava, i koji nam omogućavaju prikazivanje objekta samo iz perspektive prvog lica“; uprkos tome, fenomenalni termini referiraju na iste entitete na koje i fizički. Filozofi koji prihvataju ovo gledište značenje fenomenalnih pojmova obično određuju po uzoru na indeksikale; Čalmers je, međutim, istakao da pored indeksičkih fenomenalnih pojmova postoje i čisti fenomenalni pojmovi, i da je upravo ova druga grupa pojmova relevantna za zombi-argument. Prelević ističe da su zastupnici ovog pristupa u najboljem slučaju uspeali da opišu jedan model u kome je fizikalizam istinit, ali ne i da navedu razloge zbog kojih bi trebalo da ga prihvatimo. Štefan Lojenberger modifikovao je tezu minimalnog fizikalizma kako bi izbegao oštricu Čalmersovog argumenta: zamislivost i

metafizička mogućnost zombija ne ugrožavaju *ceteris absentibus* fizikalizam, kojim se tvrdi da sveukupnost istina o mikrofizičkoj strukturi sveta u odsustvu ometajućih uslova nužno povlači svaku pojedinačnu istinu o mentalnim događajima. Prelević smatra da se Čalmersov argument lako može preformulisati tako da se njim opovrgne i ovaj oblik fizikalizma, a takođe pokazuje da ne uspeva eventualni pokušaj fizikalista da naprave *ceteris absentibus* parodiju na modifikovani Čalmersov argument, pošto zamislivost *ceteris absentibus* fizikalizma ne predstavlja relevantni smisao zamislivosti koji se u Čalmersovom argumentu koristi.

5. Ostvareni rezultati i naučni doprinos disertacije

Doktorand je ubedljivo pokazao da je u cilju odbrane Čalmersovog argumenta potrebno opredeliti se za neidealizovani smisao idealne pozitivne primarne zamislivosti. Ovaj rezultat omogućava da se Čalmersov argument odbrani od nekoliko važnih prigovora, kao što su pokušaj konstruisanja parodije, i prigovori onih fizikalista koji smatraju da su zombiji zamislivi samo ako smo unapred pretpostavili da je fizikalizam netačan. Prelević zastupa nešto umereniju poziciju od Čalmersove (za razliku od Čalmersa, Prelević brani samo “slabi modalni racionalizam”, a ne i “jaki” i “čisti” modalni racionalizam koji je Čalmers spreman da prihvati), ali pokazuje i to da je nova pozicija dovoljno jaka za potrebe modalnog racionalizma. Na mnogim mestima u radu Prelević nudi originalna rešenja koja se tiču detalja Čalmersovog argumenta. Tako, na primer, pokazuje zašto je neuverljiv primer kojim se želi pokazati da zamislivost zombija ne povlači postojanje eksplanatornog jaza između fizičkog i mentalnog. Osim toga pokazuje da je teza da su fizički zakoni metafizički nužni cirkularna u kontekstu u kom se vodi debata, dok razliku između modalne epistemologije i epistemologije modalnosti koristi kako bi pokazao da su neopravdani zahtevi na osnovu kojih se tvrdi da Čalmersova pozicija nije u stanju da objasni naše znanje modalnosti *de re*.

U zaključnim razmatranjima, Prelević naglašava da nije isključeno da će neka od strategija fizikalista, koji pokušavaju da preformulišu fizikalističku poziciju (na primer, odustajanjem od kauzalnog modela objašnjenja, ublažavanjem pojma dovoljnog uslova), ali ustvrđuje da je sada na fizikalistima teret dokazivanja da to i pokažu. Takođe, osnovni rezultati

iz modalne epistemologije, do kojih je u ovom radu došao, sugerišu da bi čak i u slučaju da fizikalisti uspeju u tome, bilo moguće konstruisati modifikovani argument na osnovu zamislivosti zombija koji bi opovrgao i tako izmenjenu formu fizikalizma. Prelević ovu ideju ilustruje na primeru *ceteris absentibus* fizikalizma (u kom se pojam dovoljnog uslova ublažava *ceteris absentibus* uslovom), pokazujući i to i to da fizikalisti ne mogu da naprave novu parodiju na Čalmersov argument, pošto zamislivost *ceteris absentibus* fizikalizma ne predstavlja relevantni smisao zamislivosti koji se u argumentu na osnovu zamislivosti zombija koristi.

Doprinos ove disertacije sastoji se i u tome što rasvetljava prirodu misaonih eksperimenata koji se obično koriste u filozofiji. Takođe treba naglasiti da Prelevićeva disertacija predstavlja jedan od prvih pokušaja kod nas koji se uopšte bavi problemima modalne epistemologije.

5. Zaključak

Na osnovu uvida u odobrenu prijavu rada, možemo konstatovati da je disertacija urađena u skladu s njom. Na osnovu svega gore rečenog, ona zadovoljava sve standarde koje jedna disertacija treba da zadovolji. Doktorska disertacija **Duška Prelevića** predstavlja originalno naučno delo i zato predlažemo Nastavno-naučnom veću Filozofskog fakulteta da mu svojom odlukom odobri izlazak na usmenu odbranu rada.

U Beogradu, 18. januara 2013.

Mentor, Dr Miloš Arsenijević, redovni profesor

Dr Andrej Jandrić, docent

Dr Miograg Kapetanović, naučni saradnik

Matematičkog instituta SANU